

ԼԵՎՈՆ ԽԵՉՈՅԱՆԻ ԱՐՁԱԿԻ ԹԱՔՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՇԵՐՏԵՐԸ

ՍԱԹԵՆԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Լևոն Խեչոյանի արձակի նշանային համակարգի քննությունը կատարվում է նորագույն նշանագիտական հետազոտությունների տեսական-մեթոդաբանական ձեռքբերումների հենքի վրա: Լուսինը և լուսնային օրացույցը Խեչոյանի արձակում կիրառվում են որպես նշանաստեղծ համակարգ՝ գեղարվեստական տեքստի նշանագիտական կառուցվածքների վերլուծության գիտական հիմքեր ստեղծելով գրականագետի համար:

Քանախ բառեր – նշանագիտություն, նշան, կառուցվածք, Լուսին, օրացույց, լուսնային օր:

Նշանագիտության կուտակած ծավալուն գիտելիքը մերօրյա գրականագետին հնարավորություն է տալիս կատարելու գեղարվեստական տեքստի արդյունավետ քննություն, մանավանդ որ առաջադրված խնդիրը բացառապես նշանագիտական է: Գեղարվեստական տեքստի վերլուծությունը նախ և առաջ պահանջում է հեղինակի պատկերակերտման յուրահատկությունների համակարգային ուսումնասիրություն: Համաշխարհային գրականության պատմությունը վաղուց արդեն հիմնավորել է այն թեզը, ըստ որի՝ աշխարհի և տիեզերքի մոդելավորումը բառի միջոցով ունի մետաֆորիկ, միջնորդավորված, անուղղակի բնույթ: Գրողն այն պատկերագրում և գեղակերպում է այն չափով, ինչ չափով ինքն իր մեջ արարել է մարդուն և տիեզերքը: Ներքին տեսողության սահմանների ընդարձակությունը պայմանավորում է տեքստի, պատկերների և դրանք կազմավորող նշանների ընկալման խորությունը: Գրողի աշխարհաճանաչողության բարդությունը տեքստի բարդության նախապայմանն է, իսկ տեքստի բարդությունը պայմանավորված է նշանային համակարգի, նշան-պատկերների կառուցվածքով: Այս առիթով նշանագետ Յու. Լոտմանը գրում է. «Դիտարկելով նշանագիտական կառուցվածքների բնույթը՝ կարելի է կատարել մեկ հետևություն. կառուցվածքի բարդությունը ուղիղ համեմատական է փոխանցվող տեղեկության բարդությանը: Տեղեկության բնույթի բարդացումն անխուսափելիորեն հանգեցնում է այն փոխանցելու համար կիրառվող նշանային համակարգի բարդացմանը»¹: Գեղարվեստական տեքստը դիտարկելով որպես երկու անհատների միջև հաղորդակցություն՝ Լոտմանն անհատներից մեկին կոչում է տեղեկություն ընդունող՝ հասցեատեր, իսկ

¹ **Лотман Ю.** Структура художественного текста. Анализ поэтического текста. Санкт-Петербург, 2015, стр. 18.

մյուսին՝ ուղարկող՝ հասցեագիր: Եթե քննության հիմք ընդունենք այս պարզագույն կառույցը, ապա հետազոտվող հեղինակը՝ Լևոն Խեչոյանը՝ որպես հասցեագիր, իր տեքստերով և նրանցում ձևավորված նշաններով ընթերցողին՝ իր գրի հասցեատիրոջը, հղում է գաղափարներ, մտքեր, որոնք ապակողավորման կարիք ունեն: Ըստ Լուտմանի՝ սա հաղորդակցության Ա-Բ՝ մարդ-մարդ մակարդակն է, երբ մի անհատը մյուսին տեղեկություն է փոխանցում. այո՛, գրականությունն ունի այս գործառույթը: Երկրորդ մակարդակում՝ Ա-Ա, մարդն ինքն իրեն է տեղեկություն հաղորդում, բայց ժամանակային տարբեր հատույթներում սա էլ կարող է գրականություն դառնալ, ինչպես օրագրային գրառումները, ճամփորդական նոթերը: Երրորդ մակարդակում՝ Ա-Բ, Ա-ի ներքո դիտարկվում է մարդկությունն ամբողջությամբ, և հաղորդակցությանը տրվում է պատմական փորձի և իմացության փոխանցման բնույթ: Եթե «մարդկություն» եզրով չդիմագրվենք ազգային մշակույթն ու պատմությունը և ճշգրիտ պատմական ընթացքի ու համազգային ճանաչողության դիրքերից քննենք գրական հաղորդակցության համակարգը, ապա առանձին հեղինակի գրականության նշանագիտական քննությունը կբացորոշի նախ՝ հեղինակի՝ տեքստից ներս և տեքստից դուրս պատմական ժամանակի ընկալման սահմանները, ապա մարդու՝ անպայմանորեն էթնիկ միավորի և տիեզերակարգի էներգափոխանակության, նույնն է թե՛ հաղորդակցության իրական-բնական և դրանք մոդելավորող բառային-շարակարգային կառույցները:

Այսպիսի քննության համար դարձյալ օգտվենք նշանագիտության արդեն փորձարկված համակարգերից և առկա կաղապարները ծառայեցնենք հետազոտվող խնդիրներից առաջինի՝ Լևոն Խեչոյանի արձակում նշանագիտական արժեք ներկայացնող Լուսնի և Նրա փուլերի նշանային կառուցվածքների մեկնաբանությանը:

Լ.Խեչոյանի արձակի վիպական առաջին հայտնությունը՝ «Խնկի ծառեր» վիպակը (1991թ.), ժանրի դասական հատկանիշներով ստեղծված գործ է՝ պատումային շարադրանքով: Իր տոհմի կենսագրությունն է՝ էպոսային-կրոնահավատամքային ծննդաբանությամբ: Տոհմի հիմնադիրը կին է՝ Շուշան նախամայրը, որը հայտնվում է հրեղեն սպիտակ ձիով՝ գրկին բարուրած Խեչոն: Մեծ ջանք չի պահանջվում նրան հայոց էպոսի Ծովինարին կամ քրիստոնեական տիրամորը նմանեցնելը, երկուսի դեպքում էլ հղիացումը ոգեղեն ընթացք էր, ոգուց էր արարվել Աստվածամարդը: Շուշան նախատատն էլ Ծովինար գծի շարունակությունն էր, որ փրկել էր Աստծո պարգև պտուղը՝ իր տոհմը պահպանելու և սերմը շարունակելու ջանքով: Ումի՛ց և ինչի՛ց էր փրկել,

տեքստը դեռ անհաղորդ է, միայն գիտենք, որ ինչքան խորհրդավոր էր հայտնությունը, նույնքան առեղծվածային էր Շուշանի հեռացումը: Նախամոր ցեղափոխիչ ծրագիրն իրականացել էր. Խեչոն հինգ որդով սեղան նստող հսկա էր՝ գետի ջրերին իրեն ցանկալի ընթացք տվող, հողերի ու իր իսկ ձեռքերով կառուցած տների տեր, որ իր տոհմի առաքինության բանաձևը դաջել էր տան ճակատին և հսկաների պարը՝ քոչարին պարելուց հետո քնել հավիտյան: Բայց տոհմի ճակատագրի մեջ ողբերգականություն կար, անեծք ու կործանում: Նշանը դեռ բանաձևված չէ, և Խեչոյի որդիների՝ Արարատի, Տարիելի, Մարգարի և Գիգոյի կործանումը մեկնաբանվում է անձի հոգեմտավոր յուրահատկությունների կամ տվյալ պատմաշրջանի սոցիալ-քաղաքական զարգացումների շրջագծում:

Վիպակի խորագիրն ինքնին մահվան նշան է՝ խնկի ծառեր, որը հակված է կողավորելու ամբողջ տեքստը: Բնագրում այն հայտնվում է Արարատի մահվան առիթով՝ առանց այլաբանության. «Մարգարից փոքրը Արարատն էր: Խեչոն մեր հանդերից մինչև ջրաղացը՝ գետի երկու ափերին, խնկի ծառեր էր տնկել: Ասել էր. «Հացն ու ջուրը կա, թող քոչարին էլ լինի, թող թե թե լինեն ու հանդերն էլ դռավից կպահեն»: Գարնան սկզբին Արարատը բարձրացել է խնկի ծառը, որ կատարի չոր ճյուղերը կտրի, ընկել է, ու ձեռքի կացինը խրվել է կոկորդը: Ինքն իր արյունը կուլ տալով՝ խեղդվել է՝ ողբալի ցավի սահման գծելով իր ոգու և ապրողների միջև: Պապս կտրել է ծառը ու բնի վրա կրակ է վառել, որ էլ չկանաչի: Ու ծառը չի հանգել, մինչև մեր տոհմի վերջին մարդը ծխացել է: Տարվա բոլոր եղանակներին ամբողջ գյուղում միայն մեր տների վրա է տարածված եղել խնկի բույրը՝ ամեն վայրկյան հիշեցնելով իր արյան մեջ խեղդված Արարատին»²: Ինչպես տեսնում ենք, պարբերության ավարտին խնկի ծառն արդեն մետաֆոր է՝ տոհմի հանգուցյալների հոգու համար անվերջ ծխացող, նույնն է թե՛ սպասվող անբնական մահվան նշան: Թվում է՝ այս ցավոտ մահը Մարգարի ոճրի պատիժն է. նա սպանել էր ուփալո-Լոմոյին ու թեև դատապարտվել էր քսանհինգ տարվա բանտարկության, բայց անեծք ուներ՝ իր և տոհմի հոգուն ծանրացած: Այս ժամանակային հատույթում Արարատի կործանումը կապվում էր անեծքին: Բայց վիպակն ունի ոչ միայն անհատի ժամանակ, ոչ միայն տոհմի ժամանակ, այլև տիեզերքի պարբերական ռիթմով պայմանավորված էթնիկ ժամանակ, որի նվազագույն միավորն էլ մի փոքր

² Խեչոյան Լևոն, Փուշը, հայր, փուշը, Երևան, 2011, «Նահապետ», էջ 256: Այս գրքից բերված քաղվածքների էջերը կնշենք տեղում՝ ՓՀՓ հապավումով:

«ուշացումով» հայտնվում է տեքստում՝ որպես առանցքային նշան: Առաջին անգամ այն հայտնվում է Հայկուշ տատի՝ սրբի առաջ մոմ վառելուց առաջացած հրդեհի օրը ճշգրտելիս. «Օրը շաբաթ էր, լուսինը՝ մեկ օրական»: Նշանը կազմավորվել է որպես բարդ շարակարգ և տեքստի հաջորդ հատվածներում հայտնվելու է որպես արդեն կայացած դժբախտության նախապայման: Որպեսզի մեկնաբանությունը ճիշտ ուղիով ընթանա, փորձենք ճանաչել նշանակյալը կամ մեկնաբանելին:

Ըստ նշանագետ Չ.Պիրսի՝ լեզվական նշանը եռանկյունի է՝ բաղկացած մեկնաբանելի-նշան-առարկա կողմերից, որոնք լիարժեքորեն ներկայացնում են նշանի հարաբերակցությունը մյուս մակարդակներին: Ըստ այս կադապարի՝ մեկնաբանվող երևույթը Լուսինն է, նշանը՝ մեկ օրական Լուսինը, իսկ առարկան՝ յաթաղանը: Ինչպիսի՞ կապի մեջ են նշանի այս երեք բաղադրիչները: Լավագույնս հասկանալու համար, թե ինչ է մեկ օրական Լուսինը, պետք է ծանոթանանք Լուսնի փուլերին և իմանանք դրանց խորհուրդն ու նշանակությունը մարդկային կեցության համար:

Լուսնային օրացույցը երկրային ժամանակը և ռիթմը ներկայացնող ամենահին համակարգերից է: Լինելով Երկիր մոլորակին ամենամոտ տարածության վրա՝ Լուսինն ամենաանմիջական ազդեցությունն ունի նյութի աշխարհի բոլոր զարգացումների վրա: Մասնավորապես նրա փուլերը՝ աճող և նվազող, նորալուսինը և լիալուսինը, ահռելի մտավոր և զգացական տեղաշարժեր են առաջացնում Երկիր մոլորակի ողջ կազմի վրա: Հազարամյակներ շարունակ մարդիկ հետևել են այս ընթացքին, համակարգել այն և հասկանալով նրա՝ իրենց կյանքի վրա ունեցած ամենօրյա ազդեցությունը՝ իրենց կյանքը կարգավորել են՝ ըստ լուսնային օրերի բնույթի և իմաստի:

Լուսնային ամիսը կազմված է քսանինը կամ երեսուն օրից (ոչ բոլոր ամիսներն ունեն երեսուներորդ օր): Լուսնային յուրաքանչյուր օր ունի իր էներգիան, տիեզերական մարմինների հետ իր հարաբերակցության չափն ու էներգափոխանակության աստիճանը: Հազարամյակներ առաջ մեր նախնիները տիրապետել են այս գիտելիքին: Երբ քրմերից խլվեց աստվածային գիտելիքը և հեռացվեց մարդկության մի զգալի հատվածից որպես գաղտնիք՝ հենց գաղտնագիտություն կամ թաքնագիտություն անունով, մարդկությունը, մասնավորապես թաքնագիտության կրողները՝ հայերս, կորցրինք ինքնաճանաչ և տիեզերաճանաչ համակարգերի իմացությունը՝ ընկղմվելով տևական խավարի և քաոսի մեջ: Այնինչ լուսնային օրացույցն առ այսօր կիրառվում է հրեաների երկրում՝ որպես տիեզերական ռիթմերը ներկայացնող ամենա-

ճշգրիտ համակարգ: Հետագայում այս համակարգի արդյունավետությունը հասկացան ու վերցրին մուսուլմանություն դավանող շատ ժողովուրդներ: Նորալուսնի փուլերից մեկը՝ յաթաղանին շատ նման, դարձավ մուսուլմանական խորհրդանիշ և հանգրվանեց թուրքական պետական դրոշների վրա: Նշանակում է՝ Խեչոյանի կիրառած նշանը՝ մեկ օրական Լուսինը, և նրա նշանակիչը, ի սկզբանե բնական-իրական տիեզերական իրողություններ են և չունեն այլաբանական շերտ: Այս մասին կարևոր դիտարկում ունի Յու.Լոտմանը. «Մենք շրջապատված ենք ի սկզբանե ոչ նշանագիտական աշխարհով, որը հենված է նշանագիտական լճի վրա: Մենք իսկապես շրջապատված ենք ոչ նշանագիտական աշխարհով, բայց մենք այն չենք տեսնում: Մենք տեսնում ենք այն աշխարհը, որը ստեղծում ենք՝ ոչ նշանագիտական աշխարհի նշանագիտական աշխարհը»³: Այս դիտարկումը լավագույնս առնչվում է քննվող թեմային, միայն մի փոքրիկ վերապահում. ոչ թե մենք չենք տեսնում ոչ նշանագիտական իրականությունը, այլ տեսնում ու չենք հասկանում, որովհետև աստղաբանական իրողությունները որպես գիտելիք չեն ուսուցանվում և դառնում կեցության ձև, ճիշտ կենսակերպի հիմք, ընդհակառակը՝ դրանք հաճախ ընկալվում են որպես սնոտի, միֆական, անհավատալի տեղեկություններ, մինչդեռ օտարը կամ թշնամին օգտագործում է համատիեզերական էներգաինֆորմացիոն դաշտերը՝ իր հոգեմտավոր և նյութական աշխարհը հարստացնելու համար և կիրառում հայության դեմ որպես տեսակը ոչնչացնող զենք:

Լուսինն իրականում մոլորակ է, որի աճն ու նվազումը շատ կարևոր խորհուրդ ունեն մարդկանց համար: Ինչ նշանակություն ունի լուսնային առաջին օրը կամ մեկ օրական Լուսինը: Սա թաքնագիտական գիտելիք է, և միայն աստղաբանների օգնությամբ կարելի է ստույգ տեղեկություն ստանալ: Լուսնային օրացույցի առաջին օրվա մասին կարդում ենք. «Լուսնային առաջին օր: Խորհրդանիշը՝ Լապտեր: Լուսնի առաջին փուլն է: Ծրագրեր կազմելու օր է: Մտքերը՝ ինչպես վատ, այնպես և լավ, դատապարտված են իրականանալու ձեր կամքով, քանի որ դուք ինքներդ եք մտքի աղբյուրը:

Բացի ապագայի մասին մտքերից, ցանկալի է վերադառնալ արմատներին, պեղել անցյալը, քննել սեփական արարքները, կատարել անցած ուղու վերլուծություն: Գերլարվածությունը կարող է առաջացնել սաստիկ գլխացավեր, որոնք կարող են կրկնվել պարբերաբար՝ մինչև լուսնային ամսվա վերջը,

³ **Лотман Ю.** Воспитания души. Санкт- Петербург, 2005, стр. 146.

պետք է ապահովել նաև էներգիայի արտահոսք օրգանիզմից»⁴։ Ուրեմն լուսնային առաջին օրը մտապատկերներ ստեղծելու, ծրագրեր կազմելու, երազելու օր է, և մարդու՝ առաջիկա ամսվա կյանքի որակը կախված է նրանից, թե նա ինչ մտքեր և նպատակներ ունի։ Այս երևույթի բանաձևումն է «Ինչ մտանես, այն գտանես» ասացվածքը, որը մտքով նոր սկիզբ արարելու, սեփական ուղին նախագծելու իմացություն է։

Լ.Խեչոյանի վիպակում «Օրը շաբաթ էր, լուսինը՝ մեկ օրական» տեղեկությունը ոչ միայն դժբախտության, աղետի, մահվան նշան է, այլև հերոսների՝ տիեզերական ուղիներից դուրս գոյելու, անհատի, մեծ իմաստով՝ ազգի գոյատևման խորհրդի իմաստագրկման նշան։ Այս նշան-շարակարգն ընկալելու համար ընթերցողին ապակողովորման գործիքներ են պետք, ոչ միայն ընթերցողին, վիպակի հերոսներին նույնպես պետք է այդ ճանաչողությունը։ Այս տեսանկյունից ավելի քան կարևորվում է Լոտմանի դիտարկումը. «...Որպեսզի արվեստի միջոցով փոխանցվող տեղեկությունը ընդունես, պետք է տիրապետես նրա լեզվին»⁵։

Ցավոք, նրանցից ոչ մեկը զինված չէ իմացությամբ։ Լուսնային առաջին օրը, երբ տիեզերքն անսահմանորեն բաց տարածք է՝ գաղափարներ, մտքեր, տեսիլներ ու երազանքներ երկինք հղելու, և համարժեքորեն նույնական՝ կենսաուժով հագեցած պատասխան ստանալու համար, անտեղյակ մարդը կարող է կորցնել իր ապագան լավագույնս ծրագրելու հնարավորությունը, ավելին՝ սխալ կամ նեգատիվ հղացքների պարագայում կարող է աղետի ենթարկվել, կորցնել տիեզերքից իրեն հատկացված էներգիաների կառավարման դեկը։ Եթե մուսուլմանների և սեմական ժողովուրդների մոտ նորալուսինն իր հզոր էներգետիկ փուլերով զարգացման, հզորացման միջոց և նշան է, անհատի և հանրության աճի խթան, ապա հայության չիմացության պատճառով դարձել է յաթաղանի խորհրդանիշ։ Իսկ թուրքերին հավանաբար յաթաղանի պաշտամունքն է մղել ընտրելու հատկապես այս լուսնաձևը։ Արդյոք յաթաղանի կենսունակությունը թաքնագիտությունից հայությանն օտարելու մեջ չէ՞։ Նորալուսնից էներգիա քաղելու փոխարեն հերոսները սարսափում ու խենթանում են. «...Մի օր տատս հանդ գնաց ու էլ չեկավ։ Նրան պատահողոված, ձեռքերի վրա առած տուն բերեց Խուրջականենց Օրեստի տղան։ Կոլտնտեսության

⁴ Кош И., Кош М. Астрологический календарь. Москва, 2008, стр. 76.

⁵ Лотман Ю. Структура художественного текста. Анализ поэтического текста, 2015, стр. 23.

շները կատաղած թափառում էին սար ու ձոր: Շան ամիս էր: Տատիս թվացել էր, թե թափառող, կրքերից իրար հոշոտող ոհմակը զորք է: Ոսկեծոպ մետաքսով զարդարված բերում են Լուսինին, որ նա բռնաբարի կորեկի արտում հունձ անող մորը, խոտերի մեջ զատիկների հետ խաղացող վեց տարեկան քրոջը... Քանի որ Լուսինը կերպարանափոխվել, յաթաղան դառնալ գիտեր, քսել են տատիս ստինքներին ու կտրել պտուկները՝ տերողորմյա սարքելու համար: Օհ, Տե՛ր, ողորմյա՛...» (էջ 311): Լուսինն առարկայացել էր հայոց ճակատագրում այնքան, որ «մորթում էր» ազգին՝ առաջացնելով մտքի և հոգու հիվանդություն: Նույնիսկ Գիգոլի կին Նիզարը, որ գյուղի ամենագիտունն էր, նյութականացնում է Լուսինը շոշափելիության աստիճան. «Երեկոյան մեր տանը ճաշի սեղանի շուրջ նստածներին գիմնագիայի տված գիտելիքների ողջ իմաստնությունն աչքերի մեջ՝ Նիզարը հայտարարեց. «Նրանց տոհմի հետ այդ դեպքերը կատարվում են, երբ Լուսինը մեկ օրական է դառնում, դա այն ժամանակն է, երբ Լուսինը ձևով յաթաղանի է նմանվում: Մի լա՛վ հիշեք՝ էն փոքր տղայի վիզը ծովեց էլի Լուսնի այդ օրերին...Նրանց տոհմի արյան ու սերմի մեջ շրջապտույտ է տալիս Լուսինը՝ յաթաղանի տեսքով: Նրանց դեռ չծնված պտուղն իր մեջ ունի Էրգրի պատմությունը և գիտե, որ երկնքում կա մեկ օրական Լուսին, ու նրա փայլը շեղբի տեսք ունի: Փրկությունը Լուսինը ջարդելու մեջ է: Վաղոն պետք է Լուսինը իջեցնի ու փշրի: Նրանցը լուսնային հիվանդություն է, որ ոչ մի ազգ նման հիվանդությամբ չի վարակվում, բուժման համար դարեր են պետք» (էջ 284-285): Եվ որքան էլ Նիզարի բացատրությունը հիացմունք է պատճառում պապ Օնանին, մեկնության արքայությունը կամ, ինչպես Խեչոյանն է վիպակում խելացի թվացող մտքերի առիթով ասում, ծաղրն ավելի շատ է, որովհետև Լուսինը ցած բերել ու ջարդել չէր հաջողվի ո՛չ Սատանա Վաղոյի տոհմին, ո՛չ Շուշան նախամոր Խեչոյի գերդաստանին, ավելի իրական ու օգտակար կլինե՞ր ճանաչել ու օգտագործել Լուսնի զորությունը: Իրականում մեկ օրական Լուսինը երկնականարում չի երևում՝ երազանքների դաշտ ստեղծելով մարդկության համար: Լուսնային երրորդ օրվանից երկնականարում հայտնվում է բարակ մահիկը, որ չորրորդ և հինգերորդ օրերին միայն կարող է յաթաղանի նմանվել: Յաթաղանի հետ զուգորդելու հիմք տվել է թուրքական դրոշի լուսնաձևը, որը մեկ օրական Լուսինը չէ, բայց դարձյալ նորալուսին է, որի աճին զուգընթաց աճում է երկրային բանական և ոչ բանական տարրերի էներգիան, Աստծուն առաքված նպատակները կենսագործունեության դաշտ են ունենում և սկսում իրականանալ:

Աշխարհը շոշափելով ճանաչողների ահռելի բանակը գուցե այս ամենն

անհեթեթություն համարի: Փարատելու համար հատկապես նրանց կասկածը, ուլքեր հիացած են հրեական հնարամտությամբ և հզորությամբ, ծանուցենք, որ այսօր էլ նրանք ապրում են ոչ միայն արեգակնային, այլև լուսնային օրացույցով, ընդ որում՝ պետական մակարդակում. «Այսպիսի օրացույցը (լուսնային) կիրառվել է Բաբելոնում, Հրեաստանում, Հին Հռոմում, իսկ այժմ գործածվում է Իսրայելում: Այսպիսի օրացույցում սովորական տասներկուամսյա տարիներն ունեն 353, 354 և 355 օր, իսկ նահանջ տարիները՝ 383, 384 և 385 օր, ինչը պայմանավորում է յուրաքանչյուր ամսվա առաջին օրվա գրեթե ճշգրիտ համընկնումը նորալուսնի հետ»⁶: Այսինքն՝ բացի այն, որ հրեական դպրոցներում ուսուցանվում է այս ամենը, նաև պետականորեն կազմակերպվում է անհատի և ժողովրդի կենսառիթմերի համապատասխանությունը համատիեզերական հաճախականություններին, ինչն էլ ապահովում է հոգու, մտքի և նյութի իդեալական շրջապտույտ:

Իսկ ի՞նչ խորհուրդ ունի բարդ շարակարգի առաջին միտքը՝ «Օրը շաբաթ էր...»: Սա էլ նշա՞ն է, ո՞րն է նրա իմաստը: Մեզ համար այն շաբաթվա վեցերորդ օրն է, հիմնականում՝ հանգստյան օր: Պարզվում է, որ այն նույնպես սկիզբ է և որպես սկիզբ պետք է իմաստավոր լինի. «Լուսնի փուլերի հետ է կապված և յոթօրյա շաբաթվա ծագումը, որը համարվում է օրերի և ամսվա միջև ընկած ժամանակի չափման միավոր և մոտավորապես համապատասխանում է մեկ քառորդ լուսնային ամսվան: Աստղագիտության զարգացման հետ շաբաթվա օրերին, որն այն ժամանակ սկսվում էր շաբաթ օրվանից, տրվեցին յոթ երկնային «թափառող» լուսատուների անունները...»⁷: Ուրեմն շաբաթ օրը նույնպես սկիզբ է: Այս երկու հզոր էներգաինֆորմացիոն սկիզբ ունեցող օրերը հայության համար դարձել են չարիքի ակունք: Խեչոյի գերդաստանի տաղանդավոր խենթերը չեն տիրապետում Լուսնից օգտվելու թաքուն գիտությանը և կործանվում են մեկը մյուսի հետևից՝ անկատար թողնելով իրենց երազանքները, սերմից չկարողանալով օտարել յաթաղանի տեսիլը: Իրենց մտքի ահռելի էներգիան նրանք հաճախ սխալ են օգտագործում: Մարգարե անիմաստ սպանության պատճառով կորցնում է իր կյանքի լավագույն քսանհինգ տարիները, մինչդեռ ակնհայտ էր, որ նրա միտքն արարման մեծ ուժ ուներ. երազում էր գրել «Դոն Կիխոտի» շարունակությունը և սավառնակ սարքել: Տարիելը նույնպես ստեղծագործական հզոր ջիղ ուներ. բանաս-

⁶ Энциклопедия символов. Москва, Санкт-Петербург, 2005, стр. 645.

⁷ Նույն տեղում, էջ 642:

տեղծ էր, բայց կործանվում է անարժեք քաղաքական հայացքների պատճառով: Գիզուլը տոհմի վայրիվերո ճակատագրի բեռան ծանրությունից կորցնում է իր ես-ն ու կյանքի իմաստը: Ժամանակը թակարդ էր լարել բոլորի համար. հրեա-թուրքական յաթաղանից մի կերպ փրկվել, ընկել էին հրեաստալիսյան յաթաղանի տակ: Արարող, ուժեղ այս մարդիկ մոլորվել էին, որովհետև ազնիվ տքնանքով ապրելու նրանց կամքը կոտրում էին կեղծ գաղափարներով, հայկական բնականոն կեցության հետ կապ չունեցող կարգախոսներով: Հետևանքը կործանումն էր, իրականությունն ու թշնամուն չճանաչելը ինքնուրացում ու մեկմեկու հանդեպ մեղքի էր մղում՝ սեփական արմատների, արյան հանդեպ ծաղր առաջացնելով. «Գիզուլն ասել է (Օնանին՝ Ս.Ա.). «Գիտե՞ս՝ Սերոբն ինչի ետ չեկավ, չգիտես, դե ուրեմն իմացի՛ր: Նա դռան ետևից լսել էր, երբ ես մատնում էի... Դեռ այն ժամանակ նրա աչքերից զգացի, որ էլ ետ չի գա, որովհետև նա այդ պահից էլ չէր հավատում, որ լուսնային այրոցքների գիշերներին լեռները քայլում են... Դու գիտես, չէ՞, մեր արքայական հպարտությունը՝ հա՛, հա՛, հա՛... Արքայական խեղճությունը՝ հա՛, հա՛, հա՛... Մարգարի արքայական վախը. նա այնքա՜ն հպարտ էր, որ վախից սպանեց ուփալո-Լումոյին... Իսկ դու քայլող լեռների մասին հորինած հեքիաթներով իմ միջոցով ընդհատեցիր Սերոբի կյանքը...»: Հետո ծունկ է իջել պապիս առաջ, նրա զույգ ձեռները սեղմել է դեմքին ու հարցրել. «Մի՞թե ճիշտ է այդ մղձավանջային լուսնային հիվանդությունը, ու որ այդ օրերին լեռները քայլում են ... Եթե նրանք քայլում են, ինձ չեն ների: Դա ես զգում եմ լուսնյակ գիշերներին» (Էջ 306-307): Լուսնային հիվանդությունը մեծ սուտ էր, համատիեզերական կեղծիք, կենաց ծառի ճանաչողությունից օտարվելու և աստվածային գիտելիքը կորցնելու հետևանք: Պապ Օնանը չէր սխալվում մի բանում. երկնքի հետ ճիշտ հաղորդակցության դեպքում լեռները կարող են նաև քայլել, իսկ էներգիայի սխալ տեղաբաշխումից հիվանդություն և մահ կարող է լինել: Երբ Գիզուլն ինքնասպան եղավ, դարձյալ «Օրը շաբաթ էր, լուսինը՝ մեկ օրական»:

Յուրաքանչյուր լուսնային օր մարդու մարմնի որևէ մասի կենսագործունեության պատասխանատուն է: Առաջին օրվա տիրույթում գլխի առողջությունն է պայմանով, որ չպետք է խախտվեն աստղաբանական ցուցումները: Լուսնային առաջին օրվա բնութագրում հատկապես շեշտվում էր, որ ծանրաբեռնել միտքը պետք չէ, գլխացավեր կառաջանան: Պապ Օնանը թող Օնանին սովորեցնում է ականջ դնել բնության լռությանը և լսել գայլերի սիմֆոնիան. «Զրնգացող լռությանը խելառ Օնանն էլ չի դիմացել ու գոռացել է. «Լուսինն այրում է ուղեղս... Այրում է Լուսինը... Վաղոն հիմա ամբողջ տոհմով կուչ է

եկել, առավոտյան նրանցից մեկը էլի կխեղաթյուրվի, հարկավոր է Լուսինն իջեցնել ու գցել գայլերի առջև, թող ջարդեն, փշրեն, պատառ-պատառ անեն» (էջ 289): Պապն ինչ-որ բան գիտեր մեկ օրական Լուսնի մասին, բայց ոչ լիարժեք և համակարգված, հետևանքը՝ թոռան գլխացավերն ու տոհմի արու զավակների խեղված ճակատագրերը: Սերոբը մեռավ բանտում, և վարժապետ Նիզարը հասկացավ, որ ամեն գնով պետք է փրկել տոհմի վերջին սերմացուին՝ խելառ Օնանին, որ դարձյալ արարչական գենի կրող էր. քանդակագործ էր: Նյութի աշխարհում մոլորված այս որբին նուրբ էներգիաներն արվեստագետի հոգակ էին կանխորոշել, բայց նա, ներդաշնակության չգնալով իրեն ուղղված հոգեմտավոր զորություններին, վառում է իր՝ ցուցահանդեսի համար քաղաք տարվող քանդակները, տաքացնում ավտոբուսի մրսած ուղևորներին և դատարկված ապրելու իմաստից՝ վերադառնում գյուղ՝ «Օրը շաբաթ էր, Լուսինը՝ մեկ օրական»:

Իսկ որքանով էր լուսնային գործընթացներին ծանոթ Լևոն Խեչոյանը: Խեչոյանի արձակի ամբողջական ընթերցումը հիմնավորում է այն ենթադրությունը, որ նա ուսումնասիրել է լուսնային օրացույցը և տեղյակ է Լուսնի փուլերի հետ կապված երկրային տեղաշարժերին: Եթե «Խնկի ծառեր» վիպակում Լուսինը նշանաստեղծ կառույց է, և մեկ օրական Լուսինը մետաֆորային կիրառություն ունի, ապա Խեչոյանի արձակի մյուս շերտերում հանդիպում է Լուսնի փուլերի ոչ նշանագիտական կիրառություն: «Կորեացին» պատմվածքում անձրևային եղանակը հեղինակը բացատրում է Լուսնի փուլերով. «Լիալուսնի ամբողջ առաջին քառորդը անձրևելու է» (էջ 36) կամ՝ «Լիալուսնի երրորդ քառորդն էլ այսպես անձրևելով կանցնի» (էջ 39): Որպես մետալեզու կիրառելով աստղաբանական լեզուն՝ ճանաչենք տիեզերքը. «Ամսվա ընթացքում չորս անգամ Լուսինը «թափ է տալիս» մեր հոգեկանը՝ մի փուլից անցնելով մյուսը: Ահա թե ինչու Լուսնի փուլերը՝ նորալուսինը, երկրորդ քառորդը, լիալուսինը և երրորդ քառորդը (համապատասխանաբար 9,15,23,29 օրերը) հնուց համարվում են զգացմունքային հարաբերությունների համար ամենադժվարը»⁸: Ըստ այս տեղեկության՝ լիալուսինն առաջին քառորդ ունենալ չէր կարող, հավանաբար պետք է լիներ Լուսնի առաջին քառորդը, որ նորալուսինն է, և հեղինակը պատմվածքի շարունակության մեջ կարծես ճշգրտում է եղանակային իր կանխատեսումները. «Լուսնի առաջին քառորդից սկսած անձրևում է քաղաքի վրա» (էջ 39): Լուսնի փուլերի բնույթին ծանոթ մարդիկ

⁸ Кош И., Кош М. Астрологический календарь, стр. 76.

գիտեն, որ նորալուսնի, այսինքն՝ առաջին քառորդի եղանակն անկայուն է և տեղումնառատ, այդպիսին է նաև երրորդ քառորդի՝ «մեռնող» Լուսնի եղանակը: Առաջին պատկերի փոքրիկ վրիպումը հետագա շարադրանքում ուղղվել է: «Կարմիր գետի ափին աղոթելիս» պատմվածքում տեղի ունեցած արտառոց դեպքը կապվում է լուսնային օրացույցի ամենադժվար ու բացասական էներգիայով հարուստ տասնհինգերորդ օրվա հետ. «Դատավորի մեռնելու երրորդ օրվա լիալուսին գիշերը թաղի թափառական ամենախոշոր Ստեփան անունով կատուն պատուհանից ներս մտավ ու բոլորի աչքի առաջ խփեց մեռելին:

Երկու ամսվա ընթացքում դա արդեն երրորդ հանգուցյալն էր, որոնց դագաղի վրա լիալուսին գիշերներին հարձակվել էր» (էջ 165): Ժողովրդական հավատալիքներում լուսնային այս օրվա հետ կապվում են ոչ միայն լուսնահաչը, վամպիրների ակտիվացումը, սև մոգության կիրառությունը և այլ նեգատիվ երևույթներ, այլև արու զավակով հղիանալու և առհասարակ մայրանալու իրողությունը: «Խնկի ծառեր» վիպակի գեղագիտորեն կատարյալ հատվածներից մեկը հենց այս երևույթի պատկերագրումն է. «Օրվա վերջում սայլերի քարավանները երգելով դեպի գյուղերն էին ձգվում: Իսկ խաչքարի շուրջը փռված վրանների մեջ մնում էին հասակավոր կանայք իրենց ամոթխած չբեր հարսների հետ: Սպասում էին գիշերվա այն պահին, երբ Լուսնի կաթնագույն լույսը լցվում էր ափիբերան խոտերի բողբոջների մեջ, նորելուկ սնձի տերևների տակ, փոսերի խորության մեջ, քարերի ճեղքը: Երբ ծաղիկները սկսում էին խոսել իրար հետ, նրանց մերկ հարսները դուրս էին գալիս վրաններից, քայլում էին ձնծաղիկների վրայով, որպեսզի գարնան առաջին օրը հողին ու իրենց պտուղ պարգևի:

Իսկ մոլորյալ գիշերաբզեզները բոլոր կողմերից գալիս ու բախվում էին նրանց տաք մարմիններին... Առավոտյան երջանկություն ճառագող դեմքերով մեղրամոմեր էին վառում Սուրբ Հովհաննեսի առաջ, իսկ երկար, արձակ վարսերից դեռ ծորում էր Լուսնի կաթնագույն լույսը, լցվում պատի երկայնքով շարված մեռած խոյերի բաց աչքերի մեջ...» (էջ 265): Կուրացած ծերունի թագավորահայր Տիրանի դեռատի Վարսենիկ հարճի հոգեմարմնավոր տառապանքները, կանացի սկզբի կարոտներն ու պահանջմունքներն արտահայտվում են Լուսնի զորությունների միջնորդությամբ. «Վարսենիկը աղավնիներին թողել է գրկից և երկնքին նայելով՝ հարցրել է. «Թագաժառանգ, ասում են՝ կանայք լիալուսնի ժամանակ են հղիանում, դա ճիշտ է: Կհավատա՞ս, ես որ լիալուսին ու նարինջ եմ տեսնում, փշաքաղվում եմ ամբողջ մարմնով: Կամ դու

գիտե՞ս, որ լիալուսինն է հղիացնում հողագունդը»⁹:

Այս իմացությունը Լ.Խեչոյանին հաստատապես չի տրվել որևէ կրթական հաստատությունում: Տիեզերաճանաչ գիտելիքի երկու աղբյուր կարող էր լինել. առաջինն իր գյուղի իրականությունն էր՝ լեցուն միֆով, հեքիաթով և հատկապես երկնքի՝ չգրված օրենքների իմացությամբ, որ հազարամյակներով բերանացի փոխանցվել էր, փորձառությամբ ստուգվել ու հաստատվել ու իբրև վերին ճշմարտություն ավանդվել սերունդներին: Մյուս աղբյուրը կարող էր լինել համակարգված աստղաբանական գիտելիքը, որի հանդեպ հետաքրքրությունն ակնհայտ է հատկապես հետագա վիպական գործերում:

«Արշակ արքա, Դրաստամատ ներքինի» պատմական հենք ունեցող վեպում (1995) Խեչոյանն ակնհայտորեն խորացրել է թաքնագիտության իր պաշարը: Այս գիտելիքին անտեղյակ ընթերցողը կամ հետազոտողը վեպի թաքնագիտական շերտերին կտա «միֆական» կամ «մետաֆիզիկական» ընդհանրական, երբեմն ոչինչ չասող բնորոշումը և խնդիրը կհամարի լուծված, մինչդեռ այս գործն այնքան հագեցած է նախաքրիստոնեական հավատաժողովրդի գիտելիքով, որ դժվարացնում է նույնիսկ սովորական ընթերցումը՝ հուշելով, որ ինքդ էլ պետք է տեղեկանաս այդ շերտերին, որպեսզի լիովին տիրապետես տեքստին: «Արշակ արքա, Դրաստամատ ներքինի» վեպը հնագույն տիեզերական գիտելիքի մի քանի շերտեր ունի: Փորձենք ամբողջացնել լուսնային ամսվա հետ կապված խեչոյանական ճանաչողությունը: Վեպում Արշակունի Արշակ Երկրորդ արքայի գահակալության ժամանակաշրջանն է, այսինքն՝ քրիստոնեության մուտքից տասնամյակներ հետո, սակայն հայությունը դեռ չի կորցրել էթնիկ դավանանքի պաշտամունքը, դեռ գործում է քրմական դասը՝ երկնքի օրենքներին և տիեզերակարգին հաղորդակից դարձնելով իր հետևորդներին: Ավելին՝ հայոց արքային ընծայաբերված փոքրիկ Դրաստամատը պիտի ենթարկվի որոշակի ծիսակարգի, մասնավորապես ամորձատվի՝ արքային անձնուրաց ծառայելու և միայն վերանձնային զգացողություններ ունենալու նպատակով: Ես-ի սկիզբը՝ սեռային պատվանդանը վերացնելը, անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայման է՝ արքային նվիրվելու

⁹ **Խեչոյան Լևոն**, Արշակ արքա, Դրաստամատ ներքինի, Երևան, «Անտարես», 2013, էջ 60: Այս գրքից բերված քաղվածքների էջերը կնշենք տեղում այսպիսի հապավումով՝ Ա.Ա.:

համար: Հաջորդ քայլը հնագույն գիտական համակարգի ուսուցումն է, որ-պեսզի նա առավելագույնս ճանաչի արքայի մարմինն ու հոգին, նրա տիեզե-րական կողը և պաշտպանի նրան տեսանելի և աներևույթ վտանգներից: Վեպի առաջին էջերի գերխիտ պատկերները՝ հազեցած մերօրյա ընթերցողին անձանոթ տեղեկություններով հմայիլ-հուռույթների, հնագույն տոմարի, գույնի էության, վիուկների և այլ մոգական արևույթների մասին, ստեղծում են մի ուրիշ՝ գայթակղիչ ու նաև անըմբռնելի աշխարհի շարժ, որում գերագույն իմա-ցություններով զինված Ֆարուխը՝ Դրաստամատի գաղափարակիցը, փորձում է մոգի իր զորություններով մոլորեցնել Անհուշ բերդի կառավարչին՝ Արշակ արքային ազատելու համար. «Կառավարիչը կասկածանքով նայել է եկվորին, հետո՝ թե. «Մո՛գ, արածդ ի՞նչ է, ի՞նչ կարող ես անել»: Ֆարուխը, թե. «Կարող եմ ամենագորեղ ուժերին կանչել ու երկինք, գետին խավարեցնել»: Բերդի կառավարիչը երկմտեց, վերևից նայեց անապատի բոլոր կողմերը, տեսավ՝ եկվորները երկուսով են, այնքան էլ չվախեցավ, սակայն կասկածեց: Ֆարուխը բացեց ափն ու ցույց տվեց քրտնած, գինեգույն Սարդիոնը, ասաց. «Կառա-վարի՛չ, ով կհասկանա այս հմայիլ-հուռույթի վրա գրված բառը, կստանա բարձրագույն ազատություն, կդառնա անմահ, կիմանա, թե ինչպես է ծնվածը կապված լուսնային օրերի հետ, և երբ երակ թողնի՝ ճաշակելով մեղքի բոլոր քաղցրությունները, կմնա անմեղ» (ԱԱ, էջ 8-9): Բազմաշերտ կողեր ունի այս փոքրիկ հատվածը, նախ՝ պետք է իմանալ Սարդիոն քարի զորությունները, կարծում ենք՝ նրա վրա գրված բառը հենց քարը ճանաչելու խորհուրդ ունի, իսկ քարի կենսահոսքերն ազատություն և տիեզերական իմացություններ են շնորհում անձին: Այդ իմացությունների մեջ կարևորվում է այն, «թե ինչպես է ծնվածը կապված լուսնային օրերի հետ»: Ըստ թաքնագիտության՝ անձի ամբողջական՝ հոգեմտավոր և մարմնավոր կառույցը ճիշտ ճանաչելու համար կենդանակերպի նշանին պետք է ավելացնել նաև լուսնային այն օրը, երբ նա ծնվել է: Պարզվում է՝ մարդու բնութագիրը մեծապես կախված է նաև այս օրից, որը, համապատասխան իր էներգահինֆորմացիոն դաշտերի, օժտում է նրան այս կամ այն որակով, պայմանավորում նրա խառնվածքը: Քրմական դասը այս գիտելիքն օգտագործում էր հավատավորների ճակատագիրը որոշար-կելու, նրանց երկրային առաքելությունն ուղղորդելու նպատակով: Դրաստա-մատին արքային զոհաբերելու օրը տաճարի առաջին մարգարեն հայտա-րարում է. «Ժամը պատեհ է և հաճո երկնային ուժերին, ընտրյալը գալիս է առ Աստված և դեպի քեզ, թագավո՛ր, որպես հավատարիմ ծառա՝ երկնային ուժերից առաքված, նրա ծնունդը լուսնի տասնութերորդ օրն է, առողջությունը

կատարյալ կլինի, նախանշված է՝ երկարակյաց լինի, հիվանդանալու դեպքում մահ չկա...» (ԱԱ, էջ 14): Իսկ ի՞նչ են ասում աստղաբաններն այս օրը ծնվածների մասին. «Սա դարմանողի, պահապանի, արդարության և օգնության օր է: Հնարավոր է՝ դուք կստանաք օգնություն և ինքներդ կսատարեք շրջապատին: Դիմեք հոգևոր փորձին, և այդ օրը կբացվի երրորդ աչքը»¹⁰: Այսինքն՝ բոլորովին էլ պատահական չէր հայր Գարշույլը լուսնային տասնութերորդ օրը ծնված որդուն՝ Դրաստամատին, ընծայել հայոց արքայապետությանը. չէ՞ որ երկինքը նրան օժտել էր բժշկելու, կանխագգալու, երկրային գործընթացները մոլորակների շարժով կարդալու, աներևույթը տեսնելու կարողությամբ: Դրաստամատի տիեզերաճանաչողությունը կազմակերպում է քրմական դասը, մասնավորապես Արծան քուրմը, որի թաքնագիտական իմացությունները կերտում են մեկին, ով, ստանալով առավելագույն գիտելիքներ, անընդհատ պահանջում է. «Ավելին ուսուցանի՛ր ինձ, տե՛ր իմ Արծան քուրմ» (ԱԱ, էջ 17): Շերտ-շերտ բացվում է Յու.Լոտմանի բանաձևած ոչ նշանագիտական աշխարհը, ավելին՝ պարզապես ճշգրիտ տիեզերքը՝ Արեգակնային համակարգի մոլորակներով, որը թաքնագիտության մեջ կոդավորված է Կենաց ծառ անվանումով: Այս հատվածներում Խեչոյանի գեղագիտությունը կատարելության է միտվում՝ հենվելով տիեզերաճանաչ գործը աշխարհայացքի պատվանդանին և հիմնավորվում այն թեզը, որ տիեզերքի և մարդու մասին ճշգրիտ հայեցակարգ ունեցող գրողները նաև բարձրակարգ բանարվեստ ունեն:

ЭЗОТЕРИЧЕСКИЕ СЛОИ ПРОЗЫ ЛЕВОНА ХЕЧОЯНА

САТЕНИК АВЕТИСЯН

Изучение прозы Левона Хечояна осуществляется на основе теоретико-методологических достижений последних научных исследований. Луна и лунный календарь используются как семиотическая система в прозе Хечояна, для литературного критика создавая научную основу для анализа семиотических структур художественного текста.

Ключевые слова – семиотика, знак, структура, Луна, календарь, лунный день.

¹⁰ **Кош И. и М.** Астрологический календарь, стр. 83.

THE ESOTERIC LAYERS OF LEVON KHECHOYAN'S PROSE

SATENIK AVETISYAN

The study of Levon Khechoyan's prose is carried out on the basis of the theoretical and methodological achievements of the latest scientific research. The Moon and the lunar calendar are used as a semiotic system in Khechoyan's prose, creating a scientific basis for the analysis of the semiotic structures of a literary text.

Key words – semiotics, sign, structure, the Moon, calendar, lunar day.